

Ungváry Krisztián perei Magyarországon és Strasbourgban

Pillanatfelvétel a közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének jelenkori magyarországi állapotáról

KOLTAY ANDRÁS*

1. Prológus: az Alkotmánybíróság 1994-es mércéje a közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmére vonatkozóan

Az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) sz. határozata előzményeül szolgáló indítvány a Büntető Törvénykönyv akkori 232. §-a, a „Hatóság vagy hivatalos személy megsértése” elnevezésű bűncselekmény alkotmányosságát vitatta. A parlament által alkotott új tényállás – amely a közársasági elnök aláírásának hiányában, majd az alkotmánybírósági megsemmisítés miatt hatályba nem tudott lépni – a hivatalos személyek, illetve a hatóság becsületének csorbitására alkalmas kifejezés használatát szigorúbban büntette volna, mint a magánszemélyekkel szemben elkövetett becsületsértést. Ez a rendelkezés kiváló alkalmat nyújtott az Alkotmánybíróságnak arra, hogy – túl annak megsemmisítésén – a szólásszabadság mibenlétét tisztázni kívánó elvi állásfoglalásokat tegyen közzé.

Az alkotmányellenesség megállapítására, így a rendelkezés megsemmisítésére azért került sor, mert – építve a korábbi, 30/1992. (V. 26.) AB számú, a szólásszabadság vonatkozásában alapvető fontosságú határozatára – a testület újfent megállapította, hogy a szólás-, illetve a sajtó szabadsága a demokratikus közvélemény kialakulásának előfeltétele, és ennek folytán kitüntetett fontosságú alapjog.¹ E joga belül is külön védelmet élvez,

„kiemelkedő alkotmányos érdek az állami és helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek, és személyek tevékenységének nyilvános bírálhatósága, valamint az, hogy a polgárok bizonytalanság, megalkuvás, félelem nélkül vehessenek részt a politikai és társadalmi folyamatokban, a közéletben.”²

* Egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, az MTA BTK Média- és Kommunikációs Tudományi Kutatócsoportjának vezetője. E-mail: koltay.andras@jak.ppke.hu. A cikk az MTA BTK Média- és Kommunikációs Tudományi Kutatócsoport keretében zajló, „Az európai médiajogi gondolkodás” című kutatási program eredményeként született meg. Ezúton is köszönöm Szikora Tamás és Török Bernát találó lektori észrevételeit, valamint Ungváry Krisztiánnak azt, hogy rendelkezésemre bocsátotta pereinek iratanyagát.

¹ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, indokolás, II./1. pont.

² 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, indokolás, III. 1. pont.

Így, bár nem zárható ki a szóban forgó személyi kör becsülete, jó hírneve büntetőjogi védelmének alkotmányos volta, a szólásszabadság – a magánszemélyekhez képest – csak kisebb mértékben korlátozható a közhatalom gyakorlóinak védelmében.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a hatóság vagy hivatalos személy jogainak fokozottabb védelmét biztosítani kívánó szabály alkotmányellenes, mert:

„– a közhatalom gyakorlóinak sérelmére elkövetett rágalmozást és becsületsértést a más személyek sérelmére elkövetett cselekményekkel azonosan széles körben bünteti és ez nyilvánvalóan ellentétes az Európai Emberi Jogi Bíróság állandó gyakorlatában kifejezésre jutó elvekkel;
– a közügyekben büntetni rendeli az értékítéletet kifejező véleménynyilvánítást, ami az alkotmányos alapjog szükségtelen és aránytalan korlátozása;
– a tényközlés tekintetében nem különböztet való és valótlan, ezen belül pedig a tudatosan hamis, illetve a hivatásból, foglalkozásból adódó szabályok megsértése miatt gondatlanságból valótlan tényállítások között, holott a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi eszközökkel csak utóbbiak esetében korlátozható alkotmányosan.”³

A testület a konkrét tényállás megsemmisítésén túl „alkotmányos követelményeket” határozott meg a rágalmozás és a becsületsértés büntetőjogi tényállásainak alkalmazhatóságával kapcsolatban. Ahogyan Sólyom László, a testület akkori elnöke fogalmazott: „Akárhogy nézzük, az Alkotmánybíróság *beleírt* a Büntető Törvénykönyvbe.”⁴ A rendelkező részbe foglalt ilyen alkotmányos követelmény értelmében:

„A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körületekintést elmulasztotta.”⁵

A(z értékítéletet kifejező) véleménynyilvánítás a meghatározott személyi kör és ügycsoport vonatkozásában tehát korlátlan, míg a tényállítás csak akkor büntethető, ha az elkövető tudott annak valótlanágáról, vagy azért nem tudott róla, mert a tőle elvárható (szakmai) gondosságot elmulasztotta. A mérce, mely csak szándékos hazugságnál, illetve gondatlanság esetén ró felelősséget az elkövetőre, hasonló, de nem egyező az Egyesült Államok Legfelső Bírósága

³ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, indokolás, III. pont.

⁴ TÓTH Gábor Attila: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez – beszélgetés Sólyom Lászlóval. *Fundamentum*, 1997/1. 40. – kiemelés az eredetiben.

⁵ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, rendelkező rész.

által kidolgozott Sullivan-szabállyal.⁶ Annak befolyását az Alkotmánybíróság döntésére a testület akkori elnöke, Sólyom László is megállapította.⁷ A különbségek jelentősek: a tények és a vélemények éles megkülönböztetése nem szerepel a Sullivan-szabályban, és későbbi kiegészítéseiben sem. A *Sullivan*-döntés egy polgári jogi kártérítési ügyben született meg, míg az Alkotmánybíróság határozata büntetőjogi kontextusban. A hasonló magyar mérce azért jóval alacsonyabb korlátozhatósági küszöböt határoz meg: a súlyos gondatlansággal ellentétben elegendő az elvárható (szakmai) gondosság elmulasztása. Ez újságírók esetében elvben nehezzé teheti a felelősség alóli mentesülést, mivel foglalkozási szabályaik az adott állítás igazságtartalmának fokozottabb ellenőrzését kívánják meg. A megfelelő, mentesüléshez vezető magatartás bizonyítása a közlőt terheli, ahogyan az az európai jogrendszerekben általános. A személyi kör viszont hasonlós a *Sullivan*-döntésben szereplőhöz: kizárólag a hatóságot, hivatalos személyeket, közszereplő politikusokat foglalja magába. Ugyanakkor ez a kör – hasonlóan az Egyesült Államok jogfejlődéséhez – fokozatosan tágult. (Érdemes azt is megjegyezni, hogy a határozat – míg a strasbourgi emberi jogi bíróság ítélkezési gyakorlatát alaposan bemutatja – a nyilvánvaló hatás ellenére sem említi meg kifejezetten a *Sullivan*-döntést.)

Fontos kiemelni, hogy a véleményeket a döntés nem általában véve tekintette korlátozhatatlannak; csak azokra terjed ki az alkotmányos védelem, amelyeket a közlő a másik fél közszereplői minőségére tekintettel tett. Ugyanakkor a határozatban szereplő alkotmányos követelmény nem ad eligazítást abban, hogy az ilyen vélemény szükségszerűen ténybeli alappal bíró vélemény kell-e, hogy legyen, vagy lehet – bizonyítás tárgyává tehető megalapozással nem rendelkező módon – gyalázkodó, méltóságsértő, aránytalanul túlzó is. Az indokolásból arra következtethetünk, hogy az Alkotmánybíróság bármely – közszereplőkkel szemben, e minőségükre tekintettel közzétett – vélemény büntetlenségét kívánta meghatározni:

„Az értékítéletre, az egyén személyes véleményére a véleménynyilvánítási szabadság minden esetben kiterjed, függetlenül attól, hogy az értékes vagy értéktelen, igaz vagy hamis, érzelmen vagy észérven alapul. A szintén alkotmányos oltalom alatt álló emberi méltóság, becsület, jó hírnév azonban

⁶ A *New York Times v. Sullivan* döntés [376 U. S. 254 (1964)] az egyik legtöbbet idézett ítélet, amelyet az Egyesült Államok Supreme Courtja valaha is meghozott. Túl azon, hogy radikálisan módosította az addig alkalmazandó rágalmozási jogot, a konkrét kérdés eldöntésén jóval túlmutatva részben a szólásszabadság új értelmezését, eszmei megalapozását is megalkotta, és ezen felül számos más jogrendszerre is kihatott. A szövetségi Legfelső Bíróság William Brennan bíró által írt többségi véleménye rámutatott arra, hogy az egészséges társadalom fejlődéséhez minyire fontos, elengedhetetlen a köztisztviséget viselők szabad, nyílt bírálhatósága. A demokratikus döntésekben való részvétel szükségessége teszi az információk, vélemények szabad áramlását, cseréjét, legyen szó bármely közérdekű eseményről. A viták nyíltságához fűződő érdek azt diktálja, hogy az egyensúlyt a szólásszabadság irányába elmozdítva, akár bizonyos hamis állítások is védelmet kapjanak, de a rágalmozási jog alapján egyetlen igaz állítás sem minősülhet jogsértőnek. A minél szélesebb közlési szabadság érdekében a döntés új, szövetségi szinten érvényesülő szabályt állított fel: innentől kezdve a választott köztisztviséget viselők csak akkor perelhetnek sikerrel a megbízatásukkal kapcsolatban tett, jó hírnevet sértő állítások közzététele esetén, ha bizonyítják, hogy a közlő (jellemzően a sajtó) rosszhiszemű volt, azaz tudta, hogy az állítás valótlan, vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert igazságtartalmának vizsgálatakor súlyosan gondatlanul (*with reckless disregard*) járt el. Brennan legtöbbet idézett szavai szerint: „ebben az országban mély nemzeti elkötelezettség fűződik ahhoz, hogy a közéletben folytatott viták korlátlanok, erőteljesek és szélesre nyitottak” (*uninhibited, robust and wide open*) legyenek.

⁷ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 481–482.

az értékítéletben megnyilvánuló véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet, és ezek védelmében a büntetőjogi felelősség érvényesítése sem tekinthető – általánosságban – aránytalannak, így alkotmányellenesnek.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint azonban fokozott alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütköztetésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak és felfokozottak. (...) A demokrácia intézményrendszerének kiépülése és megszilárdulása idején – amikor még nem gyökeresedett meg a közügyek kulturált megvitatása – sincs olyan alkotmányos érdek, amely indokolná az értékítéletek közlésének korlátozását a hatóságok és a hivatalos személyek védelmében. A társadalom békéjének, demokratikus fejlődésének védelme nem igényli a büntetőjogi beavatkozást a hatóságok, hivatalos személyek tevékenységének, működésének olyan kritikájával, negatív megítélésével szemben sem, amely becsületsértő, gyalázkodó kijelentések, magatartások formájában nyilvánul meg.”⁸

Azaz, a döntés szerint a közügyekre vonatkozóan és büntetőeljárásokban valamennyi értékítélet, tehát az „igaz vagy hamis, érzelmeiken vagy észérveken alapuló” (tehát: ténybeli alappal bíró vagy nem bíró) vélemények is védelmet élveznek, és ugyan e védelem nem korlátlan, a közügyek vitáiban ezekre nézve az Alkotmánybíróság által meghatározott mércét kell alkalmazni.

Az Alkotmánybíróság határozata kizárólag büntetőjogi összefüggésben vizsgálta a közszereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdését, és bár valamelyest a polgári ügyekben eljáró bíróságokra is hatott, a bíróságok között bizonytalanság van abban a tekintetben, hogy milyen mértékben kell annak intencióit alkalmazni. Az 1994 óta formálódó joggyakorlat azt mutatja, hogy a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat befolyása büntetőügyekben sem meghatározó, azaz a bíróságok rágalmozási és becsületértési ügyekben előszeretettel térnek el az ott meghatározott mércétől, vagy emelik ki egy-egy elemét, mások háttérbe szorítása mellett. Ugyanakkor a határozat mércéjét a bíróságok bizonyos esetekben a polgári perekben is alkalmazzák, de az egyes ítéletekben szereplő, a bíróságok által tett hivatkozások rá összességében meglehetősen ritkák.⁹

A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének alapvető kérdéseit egy sajátos magyar kontextusban feszegető Ungváry-ügyeket, valamint a polgári bírósági döntéseket követő stras-

⁸ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, indokolás, III. 2. pont.

⁹ A bírói gyakorlat rövid áttekintésével kapcsolatban l. KOLTAY András: Hírnév- és becsületvédelem. In: KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, CompLex, 2012. 307–314. A polgári jogi ítélezési gyakorlat pontosításához az új Ptk.-val kapcsolatban született 7/2014. (III. 3.) AB határozat nagyban hozzájárulhat, amennyiben tisztázní igényszik a közügyekben, közéleti szereplőkkel kapcsolatban közölt vélemények polgári jogi korlátozhatóságának kérdését (elvetve az 1994-es, a büntetőjogban alkalmazott megközelítést, miszerint a vélemények korlátozhatatlanok), ebbéli igyekezete által hozzájárul az emberi méltóság és a becsülethez való jog sértésválasztásához is, illetve részlegesen támpontot ad a közügyekkel kapcsolatos, valótlán tényállítások alkotmányos megítéléséhez, amikor utal a polgári jogi „felróhatósági” mércére, azaz arra, hogy bizonyos esetekben – az elvárható magatartás tanúsítása mellett – a valótlán tények közlése is lehet jogszerű, vagy legalábbis az alkalmazható szankciók körét szűkítő körülmény. L. bővebben: KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában, különös tekintettel a magyar jogrendszerre. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, CompLex, 2014.

bourgi ítéletet ennek ellenére – más, szilárd támpont híján – célszerű az 1994-es AB határozat tükrében mérlegre tenni, és megvizsgálni, milyen mértékben érvényesült az egyes döntésekben az alkotmánybíróági mérce, illetve milyen egyéb mércéket alkalmaztak az eljáró bíróságok.

2. Az Ungváry-ügyek a magyar bíróságok előtt

2.1. A tényállás

Ungváry Krisztián történész, aki később a polgári per egyik alperese, valamint a büntetőper vádlottja lett, 2007. május 18-án az *Élet és Irodalom* c. közéleti hetilapban közölt egy hosszabb cikket „Egy eljárás genezise: a Dialógus Pécsen” címen. A cikk az állambiztonsági szolgálat eljárásáról szólt egy Dialógus nevű diák-békemozgalommal szemben, amely az 1980-as években – a kommunista pártállami időszak utolsó évtizedének elején – tevékenykedett a pécsi egyetemen.

Cikkének megírásakor Ungváry elsősorban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában elérhető, „szigorúan bizalmas akciótervként” archivált anyagokra támaszkodott, és ismertette a pécsi egyetem vezetőinek – így K. L.-nek, a helyi pártbizottság 1983–88 közötti titkárhelyettesének, a cikk közzétételkor az Alkotmánybíróság bírójának – szerepét az állambiztonsági szolgálat tevékenységének támogatásában. A Dialógus mozgalmat a párt és az állambiztonság szerveinek együttműködésével, mint a „hivatalos” irányvonalba nem illeszkedő, engedély nélkül szerveződő csoportot ellehetetlenítették, kibontakozását megakadályozták. Ungváry K. L. magatartását a Dialógus-ügyben „keményvonalasként” jellemezte; felidézte, hogy ő rendelte el a Dialógus plakátjának eltávolítását azzal, hogy „az országnak nincs szüksége ilyen (...) szerveződésre”, és rendreutasította a kommunista ifjúsági szövetség egyik választási jelöltjét azért, mert az a Dialógus támogatását élvezte. K. L. sajtó-helyreigazítási eljárást kezdeményezett a lappal szemben. Kérélmének a bíróságok helyt adtak.

2007. május 27-én egy televíziócsatorna interjút készített Ungváryval az *Élet és Irodalom*-ban közreadott cikkel kapcsolatban, aki a műsorban megismételte K. L.-l kapcsolatos korábbi vélekedéseit. Ezen felül K. L.-t a műsorban „szemétnek”, illetve „főszemétnek” nevezte. 2008 áprilisában Ungváry társszerzőségével megjelent egy kézikönyv a kommunista állambiztonság történetéről,¹⁰ amelynek egyik fejezete az *Élet és Irodalom*-ban megjelent cikk enyhén módosított változatát tartalmazta.

K. L. mindezek okán rágalmazás miatt büntetőfeljelentést tett Ungváryval szemben, valamint két polgári személyiségvédelmi pert (sajtó-helyreigazítási és jó hírnév-, illetve becsületvédelmi pert) is indított Ungváry, valamint az *Élet és Irodalom* kiadója ellen.

¹⁰ TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, Corvina, 2008.

2.2. A bíróságok döntéseinek áttekintése

A sajtó-helyreigazítási perben a Fővárosi Bíróság helyreigazító közlemény közzétételére kötelezte a lap szerkesztőségét (19.P.23.260/2007/8.). A bíróság idézte az 1994-es alkotmánybíróági döntést, a cikk vitatott részeinek döntő többségét tényállításnak tekintette, és bizonyítás hiányában jogsértőnek minősítette közzétételüket. (A bíróság, bár mint említettük, idézte az Alkotmánybíróság határozatát, a „szakmai gondosság” abban meghatározott mércéjét, amelynek polgári jogi alkalmazásával a valótlan tényállítások közzététele esetén is mentesülhetne a szerkesztőség, illetve a szerző a jogi felelősség alól, nem alkalmazta.)

2009. február 19-én a jó hírnév, illetve a becsület védelmére irányuló polgári perben eljáró Fővárosi Bíróság megállapította, hogy Ungváry az *Élet és Irodalomban* közreadott tanulmányában, a tévéinterjúban és a könyvében szereplő állításokkal, a kiadó pedig a tanulmány közzétételével megsértette K. L. személyiségi jogait (19.P.25.000/2007/16.). Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy Ungváry és a kiadó K. L. jó hírnevét sértő valótlan (bizonyítatlan) állításokat tett közzé. A fellebbezést követően másodfokon, 2009. október 13-án a Fővárosi Ítéltábla megváltoztatta az első ítéletet, és elutasította K. L. keresetét azzal, hogy a hivatkozott állítások valós tényekkel alátámasztott értékítéletek – tehát nem tényállítások – voltak (2.Pf.21.082/2009/5.). Az ítéltábla ugyanakkor azt is megállapította, hogy Ungváry megsértette K. L. becsületét, illetve emberi méltóságát, amikor a televízió-műsorban „szemétnek” nevezte K. L. felülvizsgálati kérelme alapján 2010. június 2-án a Legfelsőbb Bíróság – leszámítva az ítéltábla által is megállapított becsületsértést – megváltoztatta a másodfokú ítéletet, és megállapította, hogy a cikk megsértette K. L. személyiségi jogait azáltal, hogy azt a hamis látszatot keltette, miszerint ő a kommunista időkben „kvázi-ügynök” és besúgó volt, „hivatalos kapcsolatként” kollaborált az állambiztonsági szervekkel és jelentéseket írt a részükre, a titkosszolgálat ösztönzésére szállt szembe az ifjúsági szervezeti tisztségviselő megválasztásával, és keményvonalas politikát követelt (Pfv.IV.20.328/2010/5.). A Legfelsőbb Bíróság úgy vélte, hogy a cikk alaptalan és K. L.-re nézve gyalázkodó tényállításokat tartalmazott. Elrendelte, hogy a felperesek egyetemlegesen 2 000 000 forint (hosszvetőlegesen 6700 euró) kártérítést fizessek meg, míg Ungváryt további 1 000 000 forint (kb. 3350 euró) és kamatai megfizetésére kötelezte.

A büntetőperben az elsőfokon eljáró Pesti Központi Kerületi Bíróság bűnösnek találta Ungváryt becsületsértés vétségében, és megrovásban részesítette (20.B.25.036/2009/14.). A bíróság szerint a cikkben és a könyvben közzétettek „objektíve egyértelműen alkalmasak a magánvádoló becsületének csorbítására”. A bíróság rögzítette ugyanakkor, hogy a vádlott írásai tudományos kutatás eredményeképpen születtek meg, márpedig tudományos kérdésekben dönteni csak a tudomány művelői jogosultak. A bíróság tehát a cikk vitatott elemei többségét tudományos véleménynek tekintette, amelyek megalapozottságát a bíróság nem ítélt meg, és amelyek nem mennek túl azon a határon, amelyet K. L.-nek mint közéleti szereplőnek el kell tűrnie. A bíróság a vádlott bűnösségét kizárólag a „szemét”, illetve a „főszemét” kitételek kapcsán állapította meg. A másodfokon a büntetőperben eljáró Fővárosi Bíróság ezzel szemben – a becsületsértés megállapításának helybenhagyása mellett – a cikk állításai miatt a rágalmazás bűncselekményének elkövetését is megállapította a vádlottal szemben (20.Bf.V.7908/2009/5.). A bíróság szerint a K. L.-re vonatkozó szövegrészek tényállítások, és nem vélemények voltak, amelyek valóságtartalmát Ungváry nem tudta bizonyítani, és amelyek K. L.-re nézve sértőek

voltak. A harmadfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla pedig megváltoztatta mindkét korábbi ítéletet, és valamennyi vádpont alól felmentette a vádlottat (3.Bhar.341/2009/6.). A bíróság egyetértett az elsőfokú bírósággal abban, hogy az Ungváry által K. L.-lel kapcsolatban közöltek „teljes egészében véleménynek tekintendők, tudományos dolgozatban, kutatás eredményéből levont [K. L.-re nézve] negatív következtetések.” A véleményeknek pedig volt „bizonyos ténybeli alapja”, a szerző pedig jóhiszeműen tette azokat közzé. Ami a „szemét” kifejezést illeti, a bíróság ezt sem tekintette becsületsértőnek, mint olyan véleményt, amelyet közszereplőknek tűnniük kell. A felülvizsgálati indítvány nyomán eljáró Legfelsőbb Bíróság végzésében hatályaiban fenntartotta az ítéltábla harmadfokú határozatát (Bfv.III.927/2010/4.). A legfőbb bírói fórum – a büntetőeljárás szabályainak megfelelően – nem ítélt meg, hogy a korábban eljáró bíróság megfelelően mérlegelte-e a rendelkezésre álló bizonyítékokat, azokból helyes következtetéseket vont-e le.

Összegezve, az eljárások végső kimenetele alapvetően eltért a polgári és a büntetőügyben: ugyanazon tényállás alapján előbbiben marasztalták, utóbbiban felmentették Ungváryt.

2.3. A bíróságok által alkalmazott mérce

A különböző polgári és büntetőbíróságok nem alkalmaztak egységes, következetes mércét a közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmével kapcsolatban, illetve nem használták egységesen a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat mércéjét sem.

Az első – a jó hírnév és a becsület védelmére irányuló – polgári bírósági döntés (Fővárosi Bíróság, 19.P.25.000/2007/16.) hivatkozott az alkotmánybírósági határozatra, rögzíti a vélemények széles körű szabadságát, és említi a tényállításokkal kapcsolatos mércéjét is:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlan tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanágának vagy foglalkozása, hivatásának gyakorlása szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta.”

A bíróság szerint a történeéstől, újságírótól, sajtószervtől elvárható a tények valóságtartalmának alapos vizsgálata. Az alkotmányos mérce azonosítását követően a bíróság a legtöbb, a felperes által sérelmezett cikkbéli kitélt (hamis, azaz bizonyítatlan) tényállításnak tekintette, illetve felrótta az alperesnek a különös gondossági kötelezettség elmulasztását.

A fellebbezés nyomán született második polgári bírósági döntés (Fővárosi Ítéltábla, 2.Pf.21.082/2009/5.) megemlítette ugyan az alkotmánybírósági határozatot, de nem arra alapozta sajátját. Ez esetben ez a mulasztás a jogértelmezés szempontjából előremutató lépésnek mondható, mert az ítélet – ellentétben az alkotmánybírósági döntéssel – differenciál a ténybeli alappal bíró, illetve nem bíró véleménynyilvánítások között, és mivel Ungváry kijelentéseit jobbra valós ténybeli alappal bíró véleménynek tekintette, kizárólag a „szemét, főszemét” vélemény közzététele miatt állapított meg jogsértést.

A felülvizsgálati eljárásban meghozott harmadik polgári bírósági döntés (Legfelsőbb Bíróság, Pfv.IV.20.328/2010/5.) egyáltalán nem említi az 1994-es alkotmánybírósági döntést, és

külön, alkalmazandó mércét sem állít fel. Mivel a vitatott közléseket tényállításoknak tekintette, olyanoknak, amelyek valóságát az alperesek nem bizonyították, megállapította a felperes jó hírnevének megsértését.

Az első büntetőbíróági döntés (Pesti Központi Kerületi Bíróság, 20.B.25.036/2009/14.) egy mellékes utalásban említi az 1994-es alkotmánybíróági döntést, de a vádlott felmentését nem a közszereplőkre vonatkozó vélemények, értékitételek abban rögzített teljes körű szabadságának elvére alapozta, hanem a tudományos viták szabadságának védelmére, illetve a tudományos vélemények bíróságok általi korlátozhatatlanságára. Utóbbi fontos alkotmányos garancia ugyan, de megítélésem szerint a bíróság itt félreértette a tudományszabadság jogának tartalmát. Azt rögzíti ugyanis a döntés, hogy:

„(...) tudományos kérdés, hogy általában szükségszerű volt-e az együttműködés a párt és az állambiztonság között. Következésképpen tudományos kérdés az is, hogy a szükségszerű együttműködést alapul véve igazolható-e a források alapján [K. L.] együttműködése az állambiztonsággal.”

A bíróság itt egybemosta a tudományos kutatások „általános” eredményeit a K. L.-re vonatkozó kutatások eredményeivel. Megítélésem szerint a fenti kérdésben az valóban egy – általános jellegű – tudományos kérdés, hogy „szükségszerű volt-e az együttműködés a párt és az állambiztonság között”. Ami viszont K. L. konkrét szerepvállalását illeti, az arra vonatkozó tényállítások vagy tényeken alapuló vélemények valóságtartalma egy jogi eljárásban igenis vizsgálható. Azaz, ha a bíróságok nem látják bizonyítottnak a tényállítás valóságát, vagy vélemények esetében azok valós tényekkel történő alátámasztását, úgy már csak az Alkotmánybíróág szakmai gondosságra vonatkozó mércéje adhatna (hamis tényállítások esetén) mentesülést a jogi felelősség alól. Más lehet ugyanis a megítélése történelmi események, folyamatok (pl. a kommunista titkosszolgálatok működésének) tudományos bemutatása közben, illetve a konkrét személyek konkrét tetteivel kapcsolatban közzétett álláspontoknak. Ellenkező esetben, amennyiben még a közelmúlt történéseinek az elemzését is, teljes egészében, az egyének tetteinek bemutatása szintjéig védené a tudományszabadság, a történelmi események részeseit igen széles körben megfosztanánk személyiségi jogaik védelmétől, azaz róluk bármely hamis állítás vagy megalapozatlan vélemény közzétételéhez lehetne, ami sem a történettudomány éthoszáét, sem pedig a személyiségi jogok védelmi rendszerének stabilitását nem szolgálná (ezzel egyetértőleg l. az ÍH 2013. 59. döntést). Hasonlóképpen nyilatkozott a Legfelsőbb Bíróság is, amely a büntetőeljárást végül lezáró végzésében (Bfv.III.927/2010/4.) kitért arra, hogy:

„Az adott ügyben – értelemszerűen – tudományos igazság kérdése lehet, hogy a pótmagánvádló [K. L.] egykori tisztsége, ebbéli feladata és annak ellátása megfeleltethető-e, egyenértékű-e az általa sérelmezett kijelentés szerinti tevékenységgel. Annak megállapítása (...) hogy konkrétan, ténylegesen végzett-e ilyen tevékenységet – tehát a konkrét egyedi magatartása, ami alapja a fenti tudományos tételnek – már perbeli bizonyítás tárgya lehet. Ha ugyanis konkrét személy konkrét magatartása tudományos igazságnak minősülhet, akkor az odavezet, hogy az ilyen magatartás eleve kikerülne a törvények hatálya alól, tényszerűségének (megtörténtének) megállapítása – az érintettől is függetlenül – a tudomány művelőjének (művelőinek) privilégiumává válna.”

A tények valóságához való szigorú ragaszkodást talán oldaná, ha valóban alkalmaznák a bíróságok az Alkotmánybíróság gondossági mércéjét; ez esetben a jóhiszemű tévedések közlői mentesülnének a jogi felelősség alól.

A második büntetőbíróági döntés (Fővárosi Bíróság, 20.BfV.7908/2009/5.) sem említette az 1994-es alkotmánybíróági mércét, tényállításnak tekintette a sérelmezett közlések java részét, és – a ‘hagyományos’ jogértelmezést alapul véve, a bizonyítás elmaradása miatt – megállapította a rágalmazás és a becsületsértés elkövetését.

A harmadik büntetőbíróági döntés (Fővárosi Ítéltábla, 3.Bhar.341/2009/6.) látszólagos alapja a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, amelyre a bíróság több ízben is hivatkozik döntésében, valójában azonban az ott rögzítettől eltérő mércét alkalmazott. Az ítéltábla helyesen idézi, hogy az Alkotmánybíróság szerint „alkotmányosan nem büntethető a hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett – értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás.” Utána ellenben a bíróság úgy nyilatkozott, hogy „a véleménynyilvánítás szabadsága azt jelenti, hogy a többségnek tűrni kell az akár kirívóan sértő, de ténybeli alapokat nem nélkülöző és ezért gyalázkodónak nem tekinthető kifejezéseket is, ha azok értékítéletek.” Azaz, az ítéltábla – ellentétben az Alkotmánybírósággal – differenciált a ténybeli alappal bíró, illetve nem bíró vélemények között, és ez a lépése – a korábbiakban kifejtett érvelésem szerint – nem is helyteleníthető. Sajnos azonban ezt követően rögzítette, hogy „a bizonyítás tehát a közszereplők esetében nem a való tények feltárása, hanem csak az elkövető jóhiszeműségének igazolására, annak kiderítésére szolgálhat, hogy az értékítéletnek volt-e ténybeli alapja, vagy sem.” Ezzel szinte értelmetlenné teszi a vélemények közötti korábbi megkülönböztetést, mivel nem várja el a ténybeli alappal bíró vélemények esetében, hogy a közlő bizonyítsa e ténybeli alap valóságát, hanem beéri a (valós vagy valótlan) ténybeli alap meglétével; emiatt pedig egy valótlan ténybeli alappal bíró vélemény – akár a szakmai gondosságot is elmulasztó – közléte is mentesülhetne a jogi felelősség alól, ami pedig a legtöbb esetben ellentétes lenne a bíróság mércéjében szintén felemlített jóhiszeműség követelményével. Természetesen, egy valótlan ténybeli alappal bíró vélemény sem feltétlenül minden esetben korlátozható, az értékítélet más alapokon is kaphat védelmet, ha fontos közéleti kérdésre vonatkozik, és a közlés kontextusa, módja (nem aránytalan, lealázó jellege), esetleg egy vitáról szóló pártatlan beszámoló ezt indokolja.

2.4. A tények és vélemények megkülönböztetése

Mint látható, a bíróságok döntései jórészt azon múltak, hogy tényállításnak vagy véleménynyilvánításnak minősítették az Ungváry Krisztián által közzétettnek K. L. által sérelmezett elemeket. A hét különböző – az ügy érdemére kiterő – bíróági döntés közel egyenlő arányban (4–3) ítélte a leginkább fontos részeket ténynek, illetve véleménynek. Ez a körülmény önmagában utal arra, hogy igen nehezen megítélhető tartalmakról van szó. Az ilyen határesetekben lényegében nincsenek világos támpontok a bíróságok számára, saját belátásukra és szövegértelmezésükre van bízva a közlés jellege felőli döntés (amely az alkalmazandó mérce azonosításának előfeltétele, tekintettel a tényállítások és a vélemények jogi értékelésében található eltérésekre).

A bírósági döntésekről általánosságban megállapítható, hogy nem bonyolódtak hosszas nyelvészeti vagy más jellegű elemzésekbe abban a tekintetben, hogy minek is tekintik a sérelmezett részeket. A következő táblázat áttekinti – öt kiemelt szövegész vonatkozásában – a bíróságok döntéseit.

Táblázat – Tényállítások és vélemények megkülönböztetése az Ungváry-ügy magyar bírósági döntéseiben (ide nem értve a sajtó-helyreigazítási ügyben hozott döntést)

1. Polgári bírósági döntés (Fővárosi Bíróság)	2. Polgári bírósági döntés (Fővárosi Ítéltábla)	3. Polgári bírósági döntés (Legfelsőbb Bíróság)	1. Büntető bírósági döntés (Pesti Központi Kerületi Bíróság)	2. Büntető bírósági döntés (Fővárosi Bíróság)	3. Büntető bírósági döntés (Fővárosi Ítéltábla)
„[K. L.] tevékenysége teljes mértékben kimeríti az ügynöki munka fogalmát.”					
tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény
„[K. L.] állt rendszeres és minden jel szerint kollegiális kapcsolatban az állambiztonsággal, sok esetben elébe menve elvárásainak.”					
tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény
„[K. L.] hivatalos kapcsolatként a besúgásban vagy a kemény kéz politikájának követelésében serénykedett.”					
tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény
„[K. L.] hivatalból jelentett az állambiztonságnak.”					
tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény
„[K. L. fellépése S. Zs.-vel, állítólagos Dialógus-szimpatizáns hallgatóval szemben annak] politikai halálát jelentette.”					
tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény	tényállítás	vélemény

Ennyi eltérő bírói vélemény birtokában nehéz egyértelműen állást foglalni a szövegrészek jellege tekintetében. Azon kijelentést, miszerint „[K. L.] tevékenysége teljes mértékben kimeríti az ügynöki munka fogalmát”, joggal gondolnánk például véleménynek, hiszen Ungváry itt nem azt állította, hogy K. L. ügynök volt (ami egyértelműen tényállítás lett volna), hanem, hogy olyan munkát végzett, mint egy ügynök. Az, hogy mit csinált egy ügynök a kommunizmusban, többé-kevésbé tudható, illetve megítélése tudományos kérdés, amely fokozott védelemben részesül; ha egy történész azt állítja, hogy valaki az ügynökökhöz hasonlóan tevékenykedett („hivatalos kapcsolatnak” minősült¹¹), ténybeli megalapozással bíró véleménynek tekinthető, amely

¹¹ Ungváry állításait – például miszerint K. L. „hivatalos kapcsolat” volt, azaz az ügynökökhöz hasonló tevékenységet végzett, valamint „hivatalból jelentett az állambiztonságnak” – az akkori Belügyminisztérium által kiadott ún. „Állambiztonsági tankönyvben” (*Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott módszerek, a hálózat szervezése*. BM Könyvkiadó, é. n.) meghatározottakra {miszerint „hivatalos kapcsolatnak nevezzük azt a személyt, aki az adott területen, vonalon vagy objektumban vezetői munkakörénél fogva kötelezően segíti az állambiztonsági szervek munkáját. (...) A hivatalos kapcsolatok tehát meghatározott beosztásokat, funkció-

ténybeli alapjának valóságát (azaz, az ügynöki munka jellegét, a „nem-ügynök” tevékenységéhez való hasonlóságát) bizonyítás tárgyává lehet tenni. Ettől függetlenül, a bíróságok e rész megítélését is egészen eltérő eredményre jutva végezték el.

A „rendszeres, kollegiális kapcsolat” az állambiztonsággal feltehetően tényállítás, amit bizonyítani kell, de a mondat második fele („sok esetben elébe menve elvárásainak”) már ténybeli alappal bíró vélemény lehet, mivel tudományos eszközökkel megállapítható, hogy melyek voltak ezek az elvárások, és így megalapozott vélemény formálható arról, hogy K. L. elébük ment-e, avagy sem. Kérdés, hogy a „besúgás” tényállítás-e, avagy a nem vitatott módon K. L. által – társszerzőségben – írt írásos „információs jelentéseknek” egy érzelmi töltettel rendelkező minősítése, ily módon inkább vélemény. A „kemény kéz politikájának követelésében serénykedett” kitétel megítélésém szerint inkább tényállítás, amely bizonyítás tárgya lehet.

Még nehezebb a megítélése annak a mondatnak, miszerint K. L. „hivatalból jelentett az állambiztonságnak”. Ungváry itt arra hivatkozott a perben, hogy a Belügyminisztérium által kiadott hivatalos „tankönyv”¹² maga is rögzíti, miszerint a pártvezetőknek kötelességük együttműködni az állambiztonsággal, és más ügyekben is egyértelműen kiderült, hogy a pártszervek és az állambiztonsági szervek közötti kapcsolat folyamatos volt, ezek nem különültek el. Kérdés, hogy egy ilyen általános ismeret birtokában az a feltételezés, miszerint K. L. konkrétan, személyesen is együttműködött az állambiztonsággal, megalapozott állítás-e, tekintettel arra, hogy a történész által vélelmezett együttműködés természetesen nem írásban, egy későbbi jogi eljárásban bizonyítható módon történt. Egy tudományelméleti kérdés is felmerül itt, nevezetesen, hogy eltér-e a „történészi” és a „jogi” igazság, azaz létezhet-e olyan eset, amikor egy állítást a történészek széles körben igaznak fogadnak el, de ezt az igazat jogi eljárásban nem lehet bebizonyítani. A „jogi” igazság eltérő jellegét – illetve azt, hogy K. L. tevékenységét a bíróság morális szempontból nem, csak Ungváry állításainak fényében értékelte – maga Ungváry is sérelmezi a polgári bíróság öt marasztaló ítéletét kommentáló későbbi cikkében:

„A bíróság logikája szerint arról nem szabad állításokat megfogalmazni, amiről nincs közvetlen és egyértelmű bizonyíték. Ha ezt a történelemtudományra alkalmazzák, abszurd, a tudományos tevékenység és véleményalkotás szabadságát megsemmisítő helyzet születik. Hiába állnak rendelkezésre olyan bizonyítékok, amelyek a történelmet kutató számára egyértelműnek tűnnek egy kérdés tudományos jellegű (tehát nem jogi természetű) eldöntésére, ezek nem elégségesek, ha nem teszik lehetővé a direkt bizonyítást.”¹³

A bíróságok és a peres eljárás logikája valóban ilyen; jelen esetben K. L. állambiztonsággal való kapcsolatát a történész külön nem tudta bizonyítani. A táblázatban szereplő utolsó szövegrész, miszerint K. L. egy egyetemi hallgató „politikai halálát” okozta, akár tényállításnak, akár

kat betöltő személyek (...) [például] párt- és tömegszervezetek vezetői.” uo., 9.), a K. L. által társszerzőségben – havi rendszerességgel – jegyzett bizalmas „információs jelentésekre”, illetve az egyetemi pártszervezet Végrehajtó Bizottságának üléseiről készült jegyzőkönyvekre alapozta.

¹² L. előző jegyzet.

¹³ UNGVÁRY Krisztián: Egy ítélet margójára. *Élet és Irodalom*, LIV. évf., 26. szám, 2010. július 2.; UNGVÁRY Krisztián: Mennyiben hasonló Kiss és Biszku védekezése? (Pelle János interjúja). *hvg.hu*, 2010. június 21.

ténybeli alappal bíró véleménynek minősül is, megítélésem szerint bizonyítható, illetve bizonyítható alappal rendelkezik, hiszen világos, hogy az érintett hallgató 1989-ig nem tölthetett be politikai tisztséget, és az is köztudott, hogy az állami és pártszervek igen gondosan megszürték a soraik közé engedett személyeket, K. L. tevékenysége – az érintettel szembeni nyilvános fel szólalása az egyetemi pártszervezet Végrehajtó Bizottságának 1983. március 28-ai ülésén – pedig ehhez hozzájárult (e hozzájárulás valós tény, fontossága, szerepe a „politikai halál” előidézésében pedig védett vélemény).

Idekívánkozó megjegyzés, miszerint a vizsgált ügyek – túl a személyiségvédelem szabályainak jogalkalmazási bizonytalanságain – arra is rámutattak, hogy mennyire nehézkesen végezhető a terhes történelmi múlt magyarországi feltárásának feladata. Mivel elmaradt az őszinte szembenézés a közélet szereplői részéről a kommunista rendszerben végzett tevékenységükkel, és a nyilvánosság is csak töredékesen juthat csak hozzá ezekhez az információkhoz, ilyen hosszadalmas, és végeredményben megnyugtató módon egyik peres fél számára sem lezárható jogi eljárás, illetve a történelmi tények továbbra is fennmaradó bizonytalansága lehet a következmény. Ha 1989 után mindenki nyíltan vállalta volna korábbi tetteit, vagy erre mindenkit törvény kötelezett volna, jóval kevesebb történészi hozzájárulásra lett volna szükség a múlt feltárásához, és az esetleges történészi tévedések vagy túlzások is jóval nagyobb arányban lettek volna elkerülhetők.

3. Az *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary* ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt

Ungváry Krisztián és az Élet és Irodalom kiadója a polgári perben való marasztalásukkal szemben fordultak Strasbourghoz.¹⁴ Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) megállapította a kérelmezők szólásszabadságának megsértését, de ítéletével sajnos kevésbé járul hozzá a tisztánlátáshoz. A strasbourgi döntési mechanizmus sajátosságai sem járultak hozzá az ügy világos eldöntéséhez: az EJEB ugyanis csak egy döntést hozhat, megállapíthatja a szólásszabadság sérelmét, vagy elutasíthatja a kérelmet, de nem ítéletet meg külön-külön a vitatott szövegrészeket. Azaz, nem mondhatja azt, hogy „A) szövegrész jogsértőnek minősítése sérti a kérelmező jogát”, míg „B) szövegrész vonatkozásában a magyar bírósági döntés elfogadható”. A magyar bíróságok döntése valójában sok kisebb döntés volt az Ungváry által közzétett egyes, vizsgált részeiről, de a strasbourgi döntés csak egységes lehet, és csak a magyar ítélet egészére vonatkozhat. Emiatt az EJEB nem is elemezte külön-külön az egyes szövegrészleteket, hanem általában próbált meg a cikkhez, illetve a magyar bíróság döntéséhez viszonyulni.

A döntés – az EJEB döntéseitől megszokott módon – felidézi a közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének dogmáit (magasabb tűrésküszöb, közéleti viták nyíltságának fontossága, a sajtó őrzőkutyája szerepe egy demokráciában), de ezek önmagukban nem döntenek el az ügyet. Fontos eleme az ítéletnek, hogy az EJEB – általános érvényű megfogalmazással élve – nem vitatta („does not dispute”) a magyar bíróságok (pontosabban az ügyet végső fokon eldöntő Leg-

¹⁴ *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary* (application no. 64520/10., 2013. december 3-ai ítélet).

felsőbb Bíróság) azon döntését, miszerint a vitatott közlések tényállítások voltak.¹⁵ Igaz, később elbizonytalanítja az olvasót, és mégis vitatja a magyar bíróság álláspontját, amikor kifejti, hogy a cikk egyes kifejezéseinek szűkítő értelmezése megakadályozta a magyar bíróságot abban, hogy véleménynek tekintse azokat.¹⁶ Máshol a döntés rögzíti, hogy a „hivatalos kapcsolatok” szabad mozgásteret megvolt az állambiztonsággal való együttműködésben, azaz az „elvárások” K. L. általi „túlteljesítése” tényalapú értékítélet („*fact-related value judgment*”).¹⁷ Megint máshol azt írja, hogy a cikk „bizonyos mértékig” tényállításokra alapozott volt.¹⁸ Az EJEB-nek ezen ellentmondásos megnyilvánulások helyett világossá kellett volna tennie, hogy minek tekinti a cikk egyes részeit, és elsősorban ezen kellett volna múlnia az ügy kimenetelének.

Az EJEB döntése megállapítja, hogy a kérelmező egyes állításai („rendszeres és minden jel szerint kollegiális kapcsolat az állambiztonsággal, sok esetben elébe menve elvárásainak”) „meghaladták az újságírás, a tudomány és a közéleti vita határait” („*exceeded the limits of journalism, scholarship and public debate*”).¹⁹ Ezek a feltevések rágalmazó jellegűek voltak, és nem volt elég-séges ténybeli alapjuk.

Ezek alapján (tehát, ha az EJEB is valótlan, azaz bizonyítatlan tényállításnak tekinti a köz-zetetteket, amelyet az újságírói vagy a tudományos kutatói szabadság sem véd) a kérelmet el kellett volna utasítani. Az EJEB azonban megkísérelt érveket állítani a szólásszabadság megsér-tése mellett. Ezek az érvek még kumuláltan sem túl meggyőzőek. (Az érvek – tekintettel az ügy nehéz megítélésére – talán elegendőek lehetnek arra, hogy a konkrét ügyben elfogadható dön-téshez segítsék az EJEB Második Szekcióját, de arra nem, hogy általános zsinórmértéket állítsa-nak fel a közéleti szereplőkkel szembeni rágalmazási, hírnévsértési ügyekben.)

Az első ilyen érv, hogy a vitatott szövegrészeket a cikk egészével együtt kellett volna a bíróságnak értelmeznie.²⁰ Az EJEB rögzíti, hogy a szerző szándéka a cikkel az volt, hogy bizonyítsa, a „hivatalos kapcsolatok” külön, kifejezett utasítások nélkül is kollaboráltak az állambiztonság-gal. A magyar bíróság nem tekintette jelentős érvnek azt, hogy K. L. jelentései elérhetőek voltak a kommunista rendszer hatóságai számára is, és hogy a kérelmező „vitathatatlanul sértő és túlzó” („*undeniably offensive and exaggerated*”) állításai a totalitárius rendszer elnyomó gépezete mű-

¹⁵ Uo., 52. bek. Az EJEB által használt megfogalmazás itt kétértelmű. A „nem vitatta” nem feltétlenül jelenti azt, hogy a testület egyetértett a magyar bírósággal e kérdés megítélésében. Az EJEB által itt hivatkozott dán ügy (*Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, application no. 49017/99., 2004. december 17-ei döntés [Nagykamara], 76. bek.), valamint a dán ügyben hivatkozott osztrák ügy (*Präger and Oberschlick v. Austria*, application no. 15974/90., 1995. április 26-ai ítélet) a vitatott közlések ténynek vagy véleménynek minősítését a tagállamok bíróságainak mérlegelésére bízta, alkalmazva a *margin of appreciation* elvét (a szólásszabadság vonatkozásában, az EJEB gyakorlatában elsőként *I. Handyside v. the United Kingdom*, application no. 5493/72., 1976. december 7-ei ítélet, a témáról bővebben l.: Andrew LEGG: *The Margin of Appreciation in International Human Rights Law. Deference and Proportionality*. Oxford, Oxford University Press, 2012.). Ugyanakkor az Ungváry-ügyben döntő Második Szekció ezen elv alkalmazásában nem volt mindig következetes, l. a *Karsai v. Hungary* ügyet (application no. 5380/07., 2009. december 1-jei ítélet), ahol az állami bírósági mérlegelést az EJEB felülmértelgelte.

¹⁶ Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary (application no. 64520/10., 2013. december 3-ai ítélet), 59. bek.

¹⁷ Uo., 58. bek.

¹⁸ Uo., 73. bek.

¹⁹ Uo., 53. bek.

²⁰ Uo., 54. bek.

kódésének szélesebb körű bemutatásának körében születtek meg.²¹ Ugyanakkor önmagában egy szöveg egészének célja, tartalma, annak általános megalapozottsága, a sértő szövegrészeknek a többi szövegrésszel való kapcsolata mint a jogi felelősség alóli mentesülés indoka meglehetősen bizonytalan alapokra helyezi a hírnévvédelem és a szólásszabadság viszonyának megítélését. A személyiségi jogok védelme során szükségszerűen ki kell emelni egy hosszabb szövegből a sértő részeket, a többi rész pedig legtöbbször csak annyiban releváns, amennyiben kihat a sértőnek vélt szövegrészek értelmezésére; jelen esetben a K. L. által kiemelt részek valótlanosságát és sértő jellegét az EJEB – még a teljes szövegre figyelemmel is – elfogadta, ezért ezen okfejtése nem tűnik egészen meggyőzőnek. A sérelmes szövegrészek ‘kontextuális elemzése’ csak kisegítő elv lehet a szólásszabadság megsértésének vizsgálatakor; a konkrét ügyben azonban egy annyira bonyolult és nehezen megítélhető szöveggel kapcsolatban kellett döntést hozni, hogy ezen szempont behozatala a döntésbe – bár nem rendelkezik teljes meggyőző erővel, illetve más ügyekben is alkalmazható módon általános érvénnyel – elfogadható.

Az EJEB ezt követően megállapította, hogy az újságíró vagy a történész számára kötelező pontosság nem mérhető például egy büntetőbírástól elvárt pontossághoz, azaz előbbieknél a közéleti vitákban való részvételükkor a bizonyítás eltérő – a bíróságokéhoz képest alacsonyabb, azaz kevésbé szigorú – mércéjét elegendő alkalmazniuk.²² Ez visszaidézheti bennünk a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat szakmai gondossági mércéjét, de csak igen távoli emlékként, mivel az EJEB az újságírói-történelmi bizonyítási mércé mibenlétéről nem ejtett szót. Enélkül is megállapította azonban, hogy a Legfelsőbb Bíróság nem mérte fel a sajtó társadalmi szerepének fontosságát az adott ügy vonatkozásában, és nem alkalmazta a „lehető legkörültekintőbb vizsgálatot” (*„most careful scrutiny”*) a sajtószabadság korlátozása felőli döntésében.²³

Találó ellenben az EJEB azon megállapítása, mely szerint a magyar bíróság nem vizsgálta azt a kérdést, hogy a pártban betöltött tisztség, a párt szervei felé való jelentéstétel mennyiben tekinthető az állambiztonság számára (is) végzett tevékenységnek, tekintettel a különböző szervezetek szoros összefonódására.²⁴ (E hiányosságra a magyar döntések elemzésénél magam is utaltam. Ha erre a konkrét ügy vonatkozásában választ lehetett volna kapni, az befolyásolta volna a cikk számos kijelentésének jogi megítélését.)

Az EJEB többi érve nem hoz újdonságot; a döntés rögzíti, hogy a vitatott kérdés fontos közéleti téma, a kérelmező pedig tudományos kutatómunka keretében jutott hozzá a cikk alapjául szolgáló dokumentumokhoz.²⁵ Az EJEB sem tekinti feladatának, hogy történelmi kérdésekben hozzon döntést, de kiemeli azt, hogy az ilyen publikációk megérdemlik a politikai viták számára biztosított fokozott védelmet.²⁶ A vitatott tartalom K. L. közéleti tevékenységét, és nem magánéletét érintette.²⁷ A cikk egy tudományos álláspontot képviselt, túlzó nyelvezettel, de szenzációhajhászás nélkül.²⁸ Szintén érvként hozta fel az EJEB, hogy a második kérelmező

²¹ Uo., 55. bek.

²² Uo., 56. bek.

²³ Uo., 57. bek.

²⁴ Uo., 60. bek.

²⁵ Uo., 61. bek.

²⁶ Uo., 63. bek.

²⁷ Uo., 64. bek.

²⁸ Uo., 67. bek.

által kiadott lap helyreigazítást közölt K. L. kérelmére²⁹ (ami akár lehetne a személyiségi jogok tényleges megsértése melletti érv is!). Meglepő, hogy az EJEB szerint K. L. nem szenvedett el hátrányos következményt szakmai tevékenysége tekintetében a cikk megjelenését követően³⁰ (a meglepő ebben az, hogy különösebb bizonyítás nélkül felülbíráta az EJEB a magyar bíróság ezzel ellentétes megállapítását; lehet azon vitatkozni, hogy K. L.-t mennyiben érte hátrány a közzététel miatt, de azt nehéz vitatni, hogy ennek megítélésében az állami bíróság az elsődlegesen kompetens).

Összességében hangsúlyozandó, hogy az EJEB megkérdőjelezhető útra lépett, amikor bizonytalan érvekre hivatkozva állapította meg a szólásszabadság megsértését. Ezen érvek alapján elvben egy sokkal kevésbé összetett és nehéz ügyben, az egyértelműen hamis tényállításokat közlétező fél is hivatkozhatna majd a 10. cikk sérelmére; az Ungváry-ügy sajátosságai, a vizsgált szöveg bonyolultsága azonban aligha teszik alkalmassá arra, hogy sokszor hivatkozott, precedens-értékű döntés váljon belőle. Az EJEB ugyanezt az eredményt más úton is elérhette volna, akár a vitatott szövegrészek ténybeli alappal bíró véleménynek tekintésével, akár a magyar Alkotmánybíróság tényállításokra vonatkozó mércéjéhez hasonló mérce alkalmazásával, akár a szankció túlzott mértékének megállapításával. Az EJEB – a cikk egyes elemeinek egyenkénti mérlegre tétele követően – arra is hivatkozhatott volna, hogy mivel csak részben ért egyet a magyar bíróság mérlegelésével (például 10 vitatott szövegrészből csak 4 esetben tekinti valótlannak a tényállítást a közzétetteket), így a Legfelsőbb Bíróság döntése sértette a szólásszabadságot, mivel a jogosan korlátozott közléseken túl kiterjedt védett közlésekre is.

A lap kiadója, mint második kérelmező tekintetében az EJEB szintén megállapította a 10. cikk megsértését, sokkal plauzibilisebb érvek alapján. (A magyar bíróságok egységesen ítélték meg a szerző és a kiadó jogi felelősségét, holott az elvárható szakmai gondosság mércéje esetükben egészen más lehet: a történész feladata az igazság felderítése a tudományos kutatás módszereivel, de egy lap kiadójától aligha várható el, hogy egy elismert történész kutatómunkáján alapuló cikkében foglaltakat kétségbe vonja.) A döntés szerint lényeges, hogy a kiadónak mennyire kellett az ismert történész által írt cikket megbízhatónak tekintenie, illetve hogy mellőzhető volt-e a lap által az abban foglaltak valóságtartalmának vizsgálata.³¹ Fontos az „őrzőkutya” szerep betöltéséhez, hogy a kiadó jogi felelősségének mércéje ne bátorítsa a kiadó általi öncenzúrát.³² Szintén lényeges körülmény, hogy a cikk alapján szolgáló állambiztonsági iratok nem nyilvánosak, elemzésük speciális szakismeretet feltételez, tehát a kiadónak nem lett volna sem lehetősége a valóság ellenőrzésére, a szerzővel, mint a téma ismert szakértőjével szemben pedig nem volt oka megkérdőjelezni annak cikkében foglaltak pontosságát.³³ A kiadó az újságírói etika szabályai szerint járt el, és nem volt rosszhiszemű a közzététel során.³⁴

Lényeges és kiemelendő körülmény, hogy a döntéshez három bíró fűzött különvéleményt (pontosabban egy bíró, Egidius Küris írt részletes véleményt, amelyhez két másik csatlakozott,

²⁹ Uo., 67. bek.

³⁰ Uo., 67. bek.

³¹ Uo., 73. bek.

³² Uo., 74. bek.

³³ Uo., 75. bek.

³⁴ Uo., 75. bek.

illetve azzal egyetértését fejezte ki), azaz a héttagú szekcióban minimális többséggel született meg a döntés. A különvélemény lényegében minden fontos kérdésben a Legfelsőbb Bíróság álláspontját fogadta el, kivéve, hogy Küris és a másik két bíró is egyetértett a 10. cikk sérelmével a kiadó vonatkozásában, mivel az szerintük is megfelelő gondossággal („*proper standard of care*”) járt el (Küris bíró véleménye, 1. bek.). Küris bíró rögzítette, hogy az ügy határeset („*borderline case*”), ahol nem áll rendelkezésre egyértelmű precedens.³⁵ A három, kisebbségben maradt bíró szerint a közzétettek tényállítások, azonban – ellentétben a többségi felfogással – azok valóságtartalmát a kérelmezőnek bizonyítani kellett volna cikkében. A közzétettek egyértelműen sértik K. L. személyiségi jogait.³⁶ Még egy érdekes szempontot vet fel Küris bíró, nevezetesen, hogy K. L. a cikk megjelenésének idején alkotmánybíró volt (jelen elemzés készülte idején is az), és újraválasztására várt (az előbbieik alapján nem sikertelenül). Az EJEB személyiségi jogokkal összefüggő gyakorlatában pedig fontos szempont, hogy a bíróságok, ügyészségek, bírák, ügyészek, a társadalom bizalmát bírják, azaz esetükben jó hírnevük és becsületük védelmének visszaszorulása csekélyebb mértékű, mint más közéleti szereplők (politikusok, kormányzati tisztviselők) esetében.³⁷ A közbizalom K. L.-vel szembeni megingását a EJEB bíráinak többsége azonban – Küris és a másik két bíró fájalmára – nem vizsgálta.³⁸

4. Összegzés

Húsz év elteltével – az Ungváry-ügyek példáján keresztül is szemléltetve – egyértelmű, hogy az 1994-es alkotmánybírói határozat „amerikanizált” megközelítésmódja a joggyakorlat számára nem volt célravezető; míg az Egyesült Államok szólásszabadság-jogi gyakorlatában és az Első Alkotmánykiegészítéshez kapcsolódó doktrínák kialakításában nagy szolgálatot tesznek az egyértelműen felrajzolt (vagy legalábbis felrajzolni kívánt) „kategóriák”,³⁹ amelyek segítségével egy szólásszabadság-jogi kérdés egyensúlyozás, vagy bizonytalan bírói mérlegelés nélkül is eldönthető, és a közéleti szereplők rágalmozásának kérdésében a *New York Times v. Sullivan* ügy ilyen egyértelmű kategóriákat határozott meg, kiemelkedő erejű védelmet biztosítva a szólásszabadság számára, addig a magyar bíróságok az ehhez hasonló, 1994-es kísérletnek ellenálltak, és sem a vélemények (értékkitevételek) teljes védettségét, sem pedig a valótlan tényállítások bizonyos feltételek melletti büntetlenül maradását nem fogadják el mérceként. A polgári jogi ítélkezési gya-

³⁵ *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary* (application no. 64520/10, 2013. december 3-ai ítélet), Küris bíró különvéleménye, 4. bek.

³⁶ Uo., 6–17. bek.

³⁷ L. pl. *Barfod v. Denmark* (case no. 13/1987/136/190. 1989. január 28-ai ítélet), *De Haes and Gijssels v. Belgium* (case no. 7/1996/626/809. 1997. január 27-ai ítélet), *Skalka v. Poland* (application no. 43425/98. 2003. május 27-ai ítélet), *Perna v. Italy* (application no. 48898/99. 2003. május 6-ai ítélet), *Lesnik v. Slovakia* (application no. 35640/97. 2003. március 11-ai ítélet).

³⁸ *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary* (application no. 64520/10, 2013. december 3-ai ítélet), Küris bíró különvéleménye, 18. bek.

³⁹ L. pl. Frederick SCHAUER: Categories and the First Amendment: A Play in Three Acts. 34 *Vanderbilt Law Review* (1981), 265.

korlat pontosításához a 7/2014. (III. 3.) AB határozat nagyban hozzájárulhat, de úgy fest, az amerikaihoz hasonló, előre meghatározott, többé-kevésbé pontos mérce a magyar jogrendszerben nem fog születni (a 2014-es határozat is elkerülte egy ilyen lefektetését). A számos, a tételes jogon kívüli szempont és körülmény szükséges figyelembevétele továbbra is nagy teret hagy a bírói mérlegelésnek. Az EJEB-től sem várható, hogy az államok számára pontos mérce alkalmazását írja elő.

Az *Ungváry*-ügyekből az is kiviláglik, hogy a polgári jog és a büntetőjog viszonya nem teljesen harmonikus, egyáltalán kérdéses, hogy szükség volna-e azonos, vagy egymással harmonizáló mérce bevezetése a két jogágban. A polgári és büntetőjog eltérő sajátosságai miatt ugyanakkor ez nem egyszerű, és nem is feltétlenül szükségszerű. Egyrészt, a vonatkozó törvényi tényállások sem azonosak (a Ptk. és a Btk.-beli becsületsértés, valamint a Ptk. szerinti jóhírnévsértés és a Btk. szerinti rágalmozás feltételei kisebb-nagyobb mértékben eltérnek), másrészt a jogi felelősség megállapításának feltételei sem azonosak (a büntetőjogi „bűnösség” egészen mást jelent mint a polgári jogi „felelősség”). Ebből fakadhat az a következmény, hogy egyazon tényállás miatt indult ügyekben – a vélemény szabadság szempontjából – más-más lehet az eredmény (pl. büntetőeljárásban a közlő felmentése mellett a párhuzamosan indult polgári perben marasztalása elképzelhető). A média részvételével zajló eljárások eldöntésében sokat segítené, ha tisztázná a jogalkalmazás azt, hogy milyen módon mentesülhetnek a hamis állítások közzétevői a felelőségre vonás alól (vagy az Alkotmánybíróság által ajánlott szakmai gondossági mérce, vagy az *Ungváry*-ügyben is felbukkanó – alkalomadtán részletes kifejtésre váró – jóhiszeműségi mérce alkalmazásával, pontos tartalmának meghatározásával, illetve betartásával).